

Zwolski, Edward

W sprawie listy spartańskich Eurypentydów

Przegląd Historyczny 59/3, 481-484

1968

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

EDWARD ZWOLSKI

W sprawie listy spartańskich Eurypontydów

Listy królów spartańskich z domu Agisa i Eurypona są znane z wielu źródeł dopiero od V w. p.n.e. W odniesieniu do czasów dawniejszych istnieją w zasadzie dwa świadectwa: Herodota, który wylicza przodków Leonidasa (VII 204) i Leotychidesa (VIII 131), tudzież Pausaniasa — w historycznym wstępie do trzeciej, lakońskiej księgi „Opisu Hellady” (rozdziały 1—10). O ile jednak informacje obu autorów o Agiadach pokrywają się, ich dane o Eurypontydach wykazują poważne różnice. Pomijając drobne odchylenia na początku listy, u Herodota figurują po Teopompie: Anaksandridas, Archidamos, Anaksilaos, Leotychides, Hippokratidas, Agesilaos, Menares i Leotychides (równolegle z trzema ostatnimi w dziele pojawiają się poza tym: Agesikles, Ariston i Demaratos), u Pausaniasa zaś Archidamos (zmarły za życia ojca), Zeuksidamos, Anaksidamos, Archidamos i z kolei — jak u Herodota — Agesikles, Ariston („siódmy po Teopompie”), Demaratos i jego rywal, Leotychides.

Pausanias nie słyszał o innym Leotychidesie na tronie spartańskim. Plutarch natomiast wspomina o Leotychidesie „Starszym” jako rzeczniku retry Likurga przeciw zbytkowi (Vita Lycurgi XIII 5). W pseudo-Plutarchowych „Apophthegmata Laconica” pod imieniem Leotychidasa „Pierwszego” są zanotowane cztery wypowiedzi (Moralia 224 C-D), tuż przed czterema wypowiedziami „Leotychidasa, syna Aristona” (*sic!*), nieco wyżej zaś dwie wypowiedzi pod imieniem Hippokratidas (222 A-B), które u Herodota nosi syn Leotychides I, i jedna wypowiedź Anaksilaosa (217 C), może jego ojca. Liczba wypowiedzi w Apophthegmata jest na ogół proporcjonalna do popularności postaci spartańskich w tradycji greckiej. W całym dziele zaś nie jest wspomniany żaden z czterech potomków Teopompa, o których pisze Pausanias. Głucho też o nich w innych źródłach historycznych.

Wreszcie w czwartej, messeńskiej księdze „Opisu Hellady” Pausanias podaje, że poeta epicki, Rhianos z Krety¹, który ku chwale Aristomenesa opisał drugą wojnę messeńską „od bitwy nad Wielkim Rowem” (6, 2—3), wymieniał po stronie spartańskiej króla Leotychidesa. Autor słyszał jedynie o Leotychidesie z czasów wojen perskich i stąd powołując się na Tyrteusza, który podczas drugiej wojny messeńskiej mówił, że pierwszą toczyli „ojcowie naszych ojców”, krytykuje chronologię Rhianos — który jego zdaniem pisał o drugiej wojnie — zastępując Leotychidesa Anaksidamosem, prawnikiem Teopompa i dając mu za współzrządcę ze strony Agiadów wnuka Polidora, Anaksandra (15, 2—3). Widocznie jednak nie czuje się zbyt pewny swej chronologii, gdyż w samym opisie wojny pomija całkowitym milczeniem Eurypontyde, wymieniając natomiast parokrotnie Anaksandra (16, 2. 3. 8; 22, 5. 6).

Herodot wylicza Eurypontydów w rodowodzie zwycięzcy spod Mykale, Leotychidesa, który jako przedstawiciel bocznej linii królewskiej doszedł do władzy w 491 r., po złożeniu z tronu syna Aristona, Demarata. Ze zrozumiałych zatem wzglę-

¹ „Współczesny Eratostenesowi”: Suidas s.v. Rhianos.

dów dorzuca, że „z wyjątkiem dwu pierwszych, wymienionych tuż po Leotychidesie, wszyscy pozostali byli królami Sparty”. Wynikałoby stąd, że królem był również pradziadek Leotychidesa II, Hippokratidas, szósty po Teopompie. Ponieważ jednak gdzie indziej zaznacza, że przed Aristonem panował Agesikles — w liście Pausaniasa szósty po Teopompie — przede wszystkim zaś ponieważ od Teopompa w dół daje siedem imion nie spotykanych, bądź inaczej uszeregowanych w liście Pausaniasa, wielu wydawców i komentatorów, poczynając od Le Paulmiera, poprawia „z wyjątkiem dwu” na „z wyjątkiem siedmiu” — błąd istotnie łatwo dający się wytlumaczyć względami paleograficznymi².

Rękopiśmienny przekaz Herodota, który również z racji stylistycznych budzi pewne zastrzeżenia, był uznany przez paru badaczy za miarodajny. Bronił go G. Dum³, po nim przede wszystkim J. Beloch⁴, wreszcie P. Poralla⁵. Podczas gdy Dum uważał króla Agesiklesa i Agesilaosa, dziadka Leotychidesa II, za braci, synów Hippokratidas, Beloch był raczej skłonny uznać Agesiklesa za przedstawiciela młodszej linii Europontydów, który doszedł do władzy w następstwie detronizacji Hippokratidas, lub wykluczenia z sukcesji jego syna, Agesilaosa. Jak widać zatem, traktował na serio czterech następców Teopompa z listy Pausaniasa uważając jedynie, że należeli do młodszej linii Eurypontydów i sądząc, że jej piąty przedstawiciel, Agesikles, zachował jeszcze prawo do tronu. Zakłada to, że w głównej linii przez pięć pokoleń rodził się zawsze jeden syn, gdyż drugi miałby już większe prawo do sukcesji niż przedstawiciele bocznej linii. Możliwość taka jest naturalnie mało prawdopodobna. Poza tym autor stwierdza zdecydowanie, że Rhianos w swej epepei o Aristomenesie wspominał Leotychidesa I, który był królem w czasach drugiej wojny messeńskiej — wniosek znów bardzo problematyczny⁶. W każdym razie Beloch sięgając po świadectwa Plutarcha i wskazując na absurdalność zwrotu „z wyjątkiem siedmiu” w kontekście Herodotowym (nie można podać 16 imion i powiedzieć: z nich wszyscy z wyjątkiem siedmiu, wszak siedem to prawie połowa szesnastu) ustalił — zdawałoby się definitywnie — listę Eurypontydów według sugestii Herodota. Pod wpływem jego artykułu H. Kallenberg w teubnerowskich wydaniach Herodota po 1900 r. przywrócił w VIII 131 δῶν (poprzednio czytał ἐπτά). Inni uczeni pozostali wszakże przy lekcji Le Paulmiera i H. Steina, jak świadczy nota w komentarzu W. W. Howa — J. Wellsa (1912), przekłady A. D. Godleya w „Loeb Classical Library” (1925), Ph. E. Legranda w „Collection Budé” (1953), czy krótka uwaga Ed. Meyera, że drugą wojnę messeńską prowadzili królowie spartańscy Anaksandros i Anaksidamcs⁷.

Tak z grubsza przedstawiał się problem listy Eurypontydów do 1957 r., daty wydania tomu XXIV papirusów z Oxyrhynchos. Wśród nich pod numerem 2390 figuruje uszkodzony komentarz do poety spartańskiego z VII wieku, Alkmana, zawierający też parę strzępów jego pieśni. Pewne światło na dzieje monarchii lacedemońskiej rzuca fr. 2, w. 13—22:

νῦν δ' ἵομεν τῶ δαίμονος

ἔω(ς) τοῦ πα[ιδῶν] ἀρίσταν. Λεωτυχίδα

Λ]ακεδαι[μονί]ων βασιλεύς. ἀδῆλον δὲ

θ]υγάτηρ ἢ Τιμασιμβρότα

]αι τινος. φῶν δ' ἔοικεν

² β zamiast ζ, Stein, How — Wells; II (= 2) zamiast H (= 7) Legrand.

³ G. Dum, *Spartanische Königslisten*, Innsbruck 1878, s. 19 nn.

⁴ „Hermes” t. XXXV, 1900, s. 254 nn.; J. Beloch, *Griechische Geschichte*, wyd. 2, t. I/2, 1913, s. 262 nn.

⁵ P. Poralla, *Prosopographie der Lakedaimonier*, Breslau 1913, s. 153 nn.

⁶ Por. na ten temat F. Jacoby, *Fragmente der griechischen Historiker* t. III a, 1943, s. 109 nn.

⁷ Ed. Meyer, *Geschichte des Altertums* t. III², 1937, s. 499.

π]αιδὶ ξανθῶι Πολυδῶ[ρ]ω[

]Λεωτυχίδα υἱός ἐστι τοῦ

Λακεδαιμονίων βασιλέ[ω]ς. [το]ῦ δ' Εὐρυκ[ρ]ά-
τους υἱός Πολύδ[ω]ρος καὶ Τιμ[ασμ]βρότα
θυγά[τηρ].

Mimo luk z tekstu zdaje się wynikać, że Alkman czynił aluzje do Leotychidasą, jego syna (imię nie zachowane), Eurykratesa (bądź Eurykratidasą) i Polidora. Wszyscy trzej noszą imiona „królewskie”: u Herodota przedstawiciel Eurypontydów, Leotychidas jest XVI po Heraklesie, a przedstawiciele Agiadów Polidor XIV, Eurykrates XV, Eurykratidas XVII. Identyfikacja Eurykrat i Polidora z królami z linii Agiadów nastęrcza dużo kłopotów; nie wiadomo zresztą czy obaj zasiadali na tronie spartańskim; w każdym razie komentator o tym nie wspomina. O Leotychidasie natomiast mówi dwukrotnie⁸, że był królem lacedemońskim. Epitet δαίμων, jakiego używa Alkman, wskazuje może, iż w czasie wykonania pieśni Leotychidas już nie żył⁹. Panował zatem jego syn. Z Herodota wiadomo, że nosił imię Hippokratidasą — wyraz, który ze względu na długość luki można by wstawić zarówno w w. 18 jak i 19, ale rzecz jasna bez żadnej pewności. Wydawca fragmentów Alkmana w tomie XXIV Pap. Oxy., E. Lobel słusznie zaznacza, że Alkman mógł czynić aluzję do nieznanego nam syna Leotychidasą. Ostrożność Lobela porzuca D. L. Page¹⁰ uważając, że synem Leotychidasą jest Hippokratidas, a Eurykrates królem spartańskim (XV po Heraklesie), ojcem Polidora i dziadkiem „płowego chłopca”, który więc należy do tej samej generacji co Hippokratidas (XVII po Heraklesie).

Schemat Page'a jest logiczny, ale ma swe słabe strony. Pomijając już fakt, że dwóm Eurypontydom przeciwstawia trzech Agiadów, zakłada: a) ścisłą paralelę pokoleń królów spartańskich; b) ścisłą zgodność „list” Alkmana (VII w.) i Herodota (V w.). Zarazem też odchodzi trudność, że w w. 20—21 mógł być wymieniony nie Eurykrates lecz Eurykratidas według Herodota — podobnie jak Hippokratidas — XVII po Heraklesie. Należy wreszcie podkreślić — w ślad za Lobelem — że tekst papirusowy nie daje żadnych podstaw do nazywania Eurykrat[-] królem.

Zarówno Lobel i Page, jak Davison i Barrett utrzymują, że Leotychidas jest królem II wojny messenńskiej, wymienianym przez Rhianosą. Należałoby powiedzieć dokładniej, że Rhianos wiązał powstanie messenńskie Aristomenesą z królem spartańskim Leotychidasem, przez którego Pausanias rozumiał bohatera wojen perskich. Ponieważ zaś żaden autor starożytny *expressis verbis* nie łączy „wojny Tyrteusza” z królem Leotychidasem, wszelkie kombinacje chronologiczne Alkman — druga wojna messenńska są zawieszony w próżni.

W każdym razie z Pap. Oxy. 2390 wynika jasno, że Alkman wspominał o Leotychidasie (prawdopodobnie już zmarłym), którego komentator, na podstawie tekstu lub własnej erudycji, nazywał królem lacedemońskim. Nowego świadectwa z uwagi na czas życia poety i jego pochodzenie lakońskie¹¹ nie sposób podawać w wątpliwość.

Należy się zresztą dziwić, że przekaz Pausaniasą tak długo cieszył się autorytetem. Listy królów spartańskich z trzeciej księgi „Opisu Hellady” zdradzają bowiem wiele niekonsekwencji, błędów i sztucznych konstrukcji, które z reguły łatwo odkryć.

⁸ Stąd W. S. Barrett, „Gnomon” t. XXXIII, 1961, s. 689 sugeruje błąd w rękopisie i radzi czytać w w. 19: Εὐρυκρατίδας Ἀναζάνδρου υἱός.

⁹ Por. J. A. Davison, *Proceedings of the IX International Congress of Papyrology*, Oslo 1961, s. 33. Por. też Xenophon, *Resp. Lac. XV 9* (o kulcie heroicznym zmarłych królów spartańskich).

¹⁰ „Classical Review” n.s. t. IX, 1959, s. 19—20; por. też *Poetae melici Graeci* (1962), s. 22 n.

¹¹ Pap. Oxy. 2389, fr. 9, col. I.

Autor usiłuje na przykład łączyć przedstawicieli obu domów w równoległe pary. U Herodota Teopomp jest ósmym w linii Eurypontydów, Polidor dziesiątym w linii Agiadów. Ponieważ późniejsza tradycja (w odniesieniu do Teopompa wiarogodna) wiązała obu z drugą wojną messeńską, którą rzekomo prowadził też ojciec Polidora, Alkamenes, Pausanias dodaje jednego króla na początku listy Eurypontydów, wspomina o zgonie Alkamensa w czasie wojny i przedłuża o pokolenie rządu Teopompa tłumacząc, że jego syn Archidamos zmarł za życia ojca i stąd po Polidorze panował jego wnuk Zeuksidamos. Autor wiedział, że syn Leotychidasa II, Zeuksidamos, zmarł za rządów ojca zostawiając syna Archidamosa. Z pomocą podobnej sytuacji usiłuje uporać się z problemem chronologii drugiej wojny messeńskiej; przedstawia jedynie kolejność imion. Następnie dodaje dwa również szablonowe i historycznie puste imiona, dochodząc do znanego z Herodota Agesikleasa, o którym — rzecz znamienna — nie potrafi nic powiedzieć. O ile jednak Herodot nie troszcząc się o synchronizmy drugiej wojny messeńskiej, o której prawdopodobnie nie słyszał, wylicza od Teopompa do Leotichidasa II dziewięć imion, Pausanias od Teopompa do rówieśnika Leotychidasa, Demarata, podaje imion osiem¹².

Już zatem z uwagi na swój charakter lista Eurypontydów z trzeciej księgi Pausaniasa nie zasługuje na zaufanie. Dane Pap. Oxy. 2390 przekreślają definitywnie jej wartość i przynoszą pełną rehabilitację świadectwu rękopisów Herodota.

¹² Pausaniasa lista Eurypontydów jest bałamutna również w odniesieniu do późniejszych okresów; tak na przykład autor pomija Archidamosa IV, a z jego ojca, Eudamidasa i syna tegoż imienia czyni jednego króla.